

A csíkmadarasi juhászat főbb változásai

Az előző fejezetekben már ismertettem néhány olyan lényeges változást, amely a juhtartással, a juhászok társadalmi rétegzettségével és a juhászszokásokkal kapcsolatban történt. A továbbiakban három nagy korszakban, a 20. század kezdetétől a kollektivizálásig, a kollektivizálás és rendszerváltozás között, illetve a rendszerváltozás utáni időszakban azt vizsgálom, hogy olyan jelenségek, mint a földterület birtoклása, a földterület használati módja, az iskola szerepe, az egészségügy fejlődése és az információáramlás milyen hatással voltak a juhászok életmódjának változására.

A csíkmadarasi juhászat a 20. század kezdetétől a kollektivizálásig

A 20. század első évtizedeiben a település lakóinak megélhetését a földművelés és állattenyésztés jelentette, de ezek ipari tevékenységgel, erdei és fafeldolgozó munkákkal, fazekassággal és egyéb kézműves tevékenységekkel is kiegészültek. Azok a csíkmadarasiak, akik kevés földterülettel rendelkeztek, rendszerint távolabbi vidékekre, fakitermelő, napszámos munkára jelentkeztek. A hajadon leányok szolgáltni jártak, kezdetben Budapestre, majd a hatalomváltást követően leggyakrabban Braszóba vagy Bukarestbe mentek, ahol 2-3 éves szolgálati idő alatt előteremtették maguknak a hozományhoz szükséges anyagi javakat. (Balázs–Miklós–Ördög–Pál–Antal 2006: 150.)

Az állattenyésztés főként szarvasmarha- és juhtartásra irányult. A 20. század első felében a juhtartásból származó gyapjú jelentette a település lakói számára a ruházódáshoz szükséges alapanyagot. Ahhoz, hogy a család tagjait megfelelő mennyiségű ruhadarabban lássák el, több birkát (általában erdélyi rackát) is tartottak, amelyeket tavasztól ősziig pásztorokra bízta.

Ebben az időszakban Csíkmadarason a családi juhtartásnak volt nagy szerepe. A település termelte ki a saját juhászait, ezért nem volt szükség idegenből jött juhászok munkájára. A juhászat nemzedékről nemzedékre öröklődő foglalkozásnak számított. Úgynevezett pásztordinasztiák alakultak ki a faluban. A családok fiatalabb tagjai szocializációjuk során belenevelődtek a juhásztevékenységbe. Kisgyermekként a kiegészítő munkákban vettek részt, majd a legeltetésben és a fejesben vállaltak szerepet. Felnőtt korukig elsajátították apjuk tudását, így alkalmassá váltak arra, hogy maguk is önállóan, bácsként esztenát működtessenek. A csíkmadarasi juhászok – más csíki falvak juhászaihoz hasonlóan – szerényebb anyagi körülmények között élő, birtok nélküli parasztok voltak.

A település lakói a Salamon családot mint háromgenerációs juhászcsaládot említik. Salamon István fiának, Salamon Ferencnek adta át mesterségét, aki a harmadik

generációs Salamon Sándorra ruházta tudását. A család tagjai életük során *eszterun-gahajtó, fejő- és meddőpásztor, bács*, illetve *esztenabíró* szerepeket is betöltöttek.

A kollektívizálást megelőzően Bács Lajos és György Ferenc is elismert pásztoraí volt a közösségnek. A ma élő idősebb generáció tagjai (1930-as, 1940-es években születettek) ebből az időszakból társadalmilag megbecsült esztenabírókra is emlékeznek, kiemelve közülük Imre Dezső, Imre Lajos, Pali András és Toma János nevét.

A település lakói által birtokolt juhállomány nagysága megkövetelte, hogy a tízesenként szerveződő juhnyájak mellé külön bácsot fogadjanak. Egyidőben hat bács működtetett esztenát a havasi szálláson. A csíkmadarasi B. D. juhtartó gazda véleménye szerint a juhok száma többszöröse volt a mainak, egy-egy tízesnyájnak a létszáma megegyezett a ma birtokolt teljes juhlétszámmal.⁴²

A juhlétszámhoz hasonlóan, a havasi legelőterületek nagysága is a ma birtokolt legelőknek többszöröse volt. A legelők a település közbirtokosságának a tulajdonában voltak, és előre meghatározott rendje volt annak, hogy a falu egy-egy tízese melyik legelőt használhatja. A település idősebb lakói az egykori nagy kiterjedésű havasi legelők között említik Háromkutat, Bustyuhánt (más néven Pávás), Szalókot, Karmaturát, Naskalatot és a Hargita-hegységet. Mindezek közül ma már csak a két utóbbit használják legeltetésre. A legelők nagy részét a közbirtokosság vezetősége a moldvaiaknak adta ki bérbe, legeltetés céljával, akik a legelőket övező határmenti részeken le is telepedtek, s gyakran kisajátították maguknak egy-egy részét ezeknek a területeknek.

Csíkmadarasi erdő- és havasi legelőterületeinek csökkenését az 1921-es földreform is befolyásolta, ugyanis ekkor ezeket a területeket kisajátították, és a korábbi bérlőknek adták, így a településnek 5803 holdnyi területe Gyergyóbékás és Gyimesfelsőlok tulajdonába került (Balázs–Miklós–Ördög–Pál–Antal 2006: 143). Fél évszázad leforgása alatt Csíkmadarasi legelőterületei majdnem ötödére csökkentek. A telekkönyvek alapján készült kimutatás szerint a településnek 1895-ben 6120 hektár legelője volt, 1911-ben a terület 5742,52 hektárra csökkent, végül 1958-ra már csak 1262 hektár legelőterületet birtokolt a település (Balázs–Miklós–Ördög–Pál–Antal 2006: 146).

Az erdő- és legelőterületek csökkenését a település lakói összefüggésbe hozzák az egykori, hatalmi pozíciójával visszaélő vezető réteg illegális, saját érdekeket érvényesítő földterület eladásával.⁴³

42 *Itt a szomszédban annyi vót a juh, hogy egy bácsot fenn tudtak tartani. Én még gyerek vótam, itt hajtották, vót olyan, hogy 250-300 juhot hajtottak ki ettől a tízestől. Nem tíz házszám vót, hanem ötven házszám. Ennyi házszám alatt vót 300 darab fejős juh, s 150-200 darab meddü, amit úgy tartottak, hogy az időset selejtezték, s a fiatalat utánpótlásnak. Hat bács volt Madarason annak idejibe, most van kettő.* (B. D., Csíkmadarasi)

43 *Akkor vót Pávás, azt eladták vót, mert vótak ilyen feljáró regló bizottságok, mint Elek János bá, s a titkár. Azok ott a csángóknak elfeketézték... Bustyuhán az jó havas, csak kicsi. Elvették, eladták ott es a javát. Ott es egészen Farkaspallóig a patakon bé lehetett menni, de most abba helybe, ahogy a patak szádába béérsz legkevesebb van másfél kilométer a bötig Farkaspalló, de az mind el van adva. Az urak, birtokossági elnök, a néptanáctól a titkár adták el, nem hoztak pénzt, ott ittak, mulattak. Hetekig ott vótak, ittak, ettek, s mulattak. Amelyik megvette a birtokot, egy jó berbécsnek a nyakát eresztette meg, s ették a húst, s hordta az italát. Ez vót a fizetség. Most ilyen nem tudnának megcsinálni, de akkor megcsinálták.* (A. J., Csíkmadarasi)

Egy másik, a település lakosságának életmódjára befolyással lévő tényező az oktatás.

A második világháborúig érvényben levő négyosztályos oktatást a háborút követően a hétosztályos, majd az 1963–64-es tanévtől a nyolcosztályos kötelező oktatás váltja fel (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 325). A hatalomváltások az oktatás nyelvét is meghatározzák. A bécsi döntést követően az oktatás nyelve újra a magyar lesz, azonban az újabb unió Romániával a román nyelv kötelező tanítását vonja maga után (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 313–314).

Az oktatás kötelezővé válása a pásztorgyermekek alfabetizációjában is változásokat eredményezett. Korábban a szegénysorban élő, néha gyengébb értelmi képességekkel rendelkező pásztorgyermekek nem részesültek elemi oktatásban, így az írás-olvasás képességét nem sajátíthatták el. Az elemi oktatás kötelezővé válásával nagyobb számban váltak ezek a gyermekek írástudókká. Az írni-olvasni tudás elősegítette a helyi társadalomba való beépülésüket, és lehetőséget kínált arra, hogy később a pásztorkodás mellett vagy azzal felhagyva egyéb munkakörökben is elhelyezkedhessenek. Az írás képességének elsajátítása a számba adott birkák és a tejtermékek elosztásának precízebb nyilvántartását segítette elő.⁴⁴

A csíkmadarasi juhászat a kollektivizálás és rendszerváltozás között

A település társadalmi-gazdasági életében alapvető változást hozott a kommunista hatalom térnyerése. Az 1945-ös földreform révén felszámolódott a földesúri osztály, majd ezt követően államosították az ipari létesítményeket, a termelőeszközöket és a felekezeti iskolákat. Az egyházi és művelődési szervezeteket betiltották, vagyonukat elkobozták, a korábban közbirtokossági tulajdonban levő erdőket pedig állami tulajdonba helyezték (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 174–175).

Pál-Antal Sándor jegyzi meg, hogy a kommunista érában gazdasági vonalon és a birtokviszonyok szempontjából alapvető változások történtek. Ezek a változások a foglalkozás és a földhöz való viszony átalakulását eredményezték (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 177).

1950-től, a kis kollektív megalakulása idején a településnek azok a lakói mutattak hajlandóságot a kollektívbe való belépésre, akik kevés földterülettel rendelkeztek, remélve azt, hogy az új gazdálkodási forma jobb megélhetési körülményeket fog biztosítani számukra. Az ötvenes évek elején a nagyobb területekkel rendelkező földbirtokosok igyekeztek távol tartani magukat a kollektív gazdaságtól, ez néhány évvel később azonban már nem volt lehetséges, ugyanis a település lakosságát erőszakos módon beszervezték a kollektívbe.

44 Korábban rovásfákon jelenítették meg a juhokra és a tejtermékek elosztására vonatkozó információkat.

Az 1962-ben lezárult kollektivizálási törekvések eredményeképpen 623 család vált a kollektív gazdaság tagjává, összesen 4655 hektár mezőgazdasági területtel (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 196).

Azok a személyek, akik ellenálltak ezeknek a törekvéseknek, kénytelenek voltak fölhagyni a mezőgazdasággal és más területen keresni munkát. Többen az ipari szektorban helyezkedtek el, ezzel feladva korábbi életformájukat: a földművelést és az állattartást is abbahagyták.

Az 1950-es évektől bevezették a kötelező terménybeszolgáltatást, ennek megfelelően a településen élő gazdáknak a pénzbeli adó fizetése mellett terményeiknek jelentős részét is be kellett szolgáltatniuk: az általuk megtermelt hús-, tej-, gyapjú és gabonamennyiség jelentős részét át kellett adniuk az államnak (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 176). Hogyha csupán a juhtartással kapcsolatos beszolgáltatás statisztikai adatait vesszük figyelembe, azt látjuk, hogy a település lakói például 1955-ben 2328 liter juhtejet és 439 kg gyapjút szolgáltatottak be az államnak (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 177). A kollektív gazdasághoz való csatlakozás mentesítette a település lakóit a húsbeszolgáltatás alól és a gyapjú szolgáltatásának mértéke is minimálisra csökkent, mindezek ellenére a mezőgazdaság szocialista reformja nem zajlott le akadálymentesen. Az 1962-es háziállat-összeírás juhállományra vonatkozó adatai azt mutatják, hogy míg egyéni tulajdonban összesen 706 juh található, addig a kollektív gazdaság csupán 255 juhot birtokol. Az egy évvel későbbi, 1963-as állatállomány összeírásának statisztikai adatai ettől eltérő képet mutatnak: eszerint a falu lakói összesen 1447 juhval rendelkeznek, amelyből 1243 darab a kollektív tulajdona (Balázs–Miklós–Ördög–Pál-Antal 2006: 193–194).

A juhtartás a kollektivizálást követően a háztáji gazdálkodásnak köszönhetően egyéni formában is fennmaradt, így, a kollektív juhnyájai mellett, továbbra is tízesek szerint csoportosulva, esztenabíró, bácsot, fejőpásztorokat és kiségitőt alkalmazva gyakorolták a közösségi juhtartást, amely kiegészítő jövedelmet jelentett a juhtartó gazdák számára.

A kollektív gazdaság a juhászat vonatkozásában lényeges változásokat hozott, ez részben az eszteneépületek szerkezetében és tárgyi ellátottságában nyilvánult meg. A kollektivizálást megelőző évtizedekben kezdetleges esztének voltak (tető nélküli vagy fakéreggel borított eszteneépületek), ezzel szemben a kollektivizálást követően építésztechnológiai szaktudást is igénybe véve, kisebb, faragott fából készült házakat építettek, amelyeket megfelelő mennyiségű és minőségű eszközökkel láttak el.

A kollektív gazdaság tovább erősítette azt a törekvést, hogy a településen csángó és román pásztorokat alkalmazzanak, akik leggyakrabban a Gyimesekből és a háromszéki településről, Zágónból⁴⁵ érkeztek Csíkmadarásra. Az 1960-as években ilyen módon került a településre Toma János juhpásztor, akinek emléke még min-

45 *Aztán berszányok jöttek ide, legtöbbet Zágónból, románok vótak. Azok télen-nyáron foglalkoztak, met vót 40-50 darab saját johok. Mikor jöttek ide, akkor aztot hajtották... Kicsi kollektív alatt – '52-be megalakult a kicsi kollektív nálunk – akkor már így külön szakadtak, akkor már hozták ki Zágónból a bácsokat, két-három gazda, ilyen nagy gazdák vótak, mint Tamás Gergé, Petrikó... ezek. Azok külön szakadtak, s hoztak maguknak bácsokat, Zágónból. (A. J., Csíkmadaras)*

dig él a település idősebb lakói körében. A Gyimesekből érkezett juhásztorok közül a csíkmadarasiak Bács Ferencet említik.⁴⁶ Az említett juhásztorok a település lakói körében nagy megbecsülésnek örvendtek.

A kommunizmus idején a legelőterületek birtoklása okán etnikai konfliktusok is előfordultak a felcsíki székely és a román pásztorok között. A gyakran tettlegességig elfajuló konfliktusok hátterében a következő állt: az egyik fél nem ismerte el azt, hogy a legelőterület, amelyet használatba vett, az nem az ő tulajdona, és próbálta kiszajátítani a területet. A másik fél ezzel szembesülve – gyakran erőszakosan – igyekezett nyomatékositani birtoklási jogát.⁴⁷

A kollektivizálás és a rendszerváltozás közötti időszakban a pásztorok kevés ideig jártak iskolába. Gyakran a négy elemi osztályt sem végezték el. A megkérdezett személyek szerint 2-3 osztály elvégzése elegendő volt a juhászgyermek számára: ez idő alatt elsajátíthatták az írás és olvasás képességét.⁴⁸ A kora tavasszal elkezdődő juhászati idény nem tette lehetővé a rendszeres iskolába járást. A juhászgyermek többnyire a téli hónapok idején jártak néhány hónapot a tanítási órákra, ezt követően pedig abbahagyták a tanulást.

A csíkmadarasi juhászat a rendszerváltozást követő években

A rendszerváltozás, majd az Európai Unióba való belépés újabb változásokat hozott a juhtartásban. A rendszerváltással együtt felszámolódtak a kollektív juhnyájak, és újból kizárólagosan az egyéni juhtartás nyert teret. Az 1989-es forradalmat követő években a településen megjelentek a juhászvállalkozók. Ezek az új szerepkörök a hagyományos juhászképtől (a juhászat családban, nemzedékről nemzedékre öröklődő foglalkozás) gyökeresen eltértek.

Főként az utóbbi két évtizedben kezdtek el nagyobb hangsúlyt fektetni a juhállomány hivatalos, intézményesített egészségügyi ellátására. Állatorvosi segítséggel biztosítják az állatok kezelését, s emellett a juhok nyilvántartása is szabályozottabbá válik. Az európai uniós szabványoknak megfelelően azonosító számot helyeznek a juhok fülére, amely alapján megállapítható az, hogy az állat kinek a tulajdona.

46 *Akkor vótam három hétig es Bustyuhánban [havasi legelő Háromkút havasán] és Disznorióba [havasi legelő a Hargita-hegység keleti oldalában]. Leányka vótam, lehettem tízéves körülbelül. Az a pásztor, Bács Ferenc bácsi gyimesi vót.* (Antal Biró Irén, Csíkmadaras)

47 *Háromkúthoz békötötték a románok. Vót egy olyan ember, akit megbíztak, hogy ügyel a havasra. S elég az, hogy a román egyszer épített házat, s akkor épített egy nagy csúrt, s kezdett ő kertelni, s kezdte a jenőfalit békertelni. S akkor ugye a jenőfaliak ügyesebbek vótak. Azok csináltak egy gyűlést itthon, s akkor megparancsolták, hogy minden háztól valakinek menni kell Háromkúthoz. A románt ki kell onnat tessékelni. S akkor felmentek, s a román, ahogy vót a házba a feleségivel, úgy a házat dötötték fel. A románt úgy megverték, hogy beléhótt, s a felesége es eppe csak megélt.* (A. J., Csíkmadaras)

48 *Két-három osztály. Tavasszal ment a marhákkal, télbe járt valamennyit iskolába, s ősszel es a marhákkal kellett menni, s ennyi vót az iskola. Sajtét adtak iskolát. Szecsula komám hogy mondta: addig járt az első osztályt, hogy két tanyító kihalt mellőle. [nevetés] Ezelőtt nem törődtek az iskolával.* (Fazakas Árpád, Csíkmadaras)

A havasi legeltetés idején, a juhászhoz számba adott birkák egészségügyi ellátása teljes mértékben a bácsra hárul. Ez évtizedekkel korábban sem történt másként. E tekintetben a bácsnak egyfajta állatorvosi szerepet is el kell látnia: a tavaszi kihajtás alkalmával megtisztítja a birkák körmeit és eltávolítja a gyapjú közül a kártevő kullancsokat; a havasi legelőn való tartózkodás utolsó szakaszában gondoskodik a juhok *füröztéséről*.⁴⁹ Ez a művelet az előző két korszakhoz képest csupán annyiban változott, hogy jelenleg a vízbe olyan vegyszert kevernek, amely meggátolja az élősködők továbbélését. A *juhfüröztés* közösségi jelleggel bírt, ugyanis erre az eseményre ellátogattak a juhtartó gazdák is. A *füröztés* befejeztével a juhtartó gazdák és a pásztorok kisebb mulatságot rendeztek. Az utóbbi években megszűnőben van a szokás közösségi jellege. Az esztenán dolgozó pásztorok vállalják magukra a feladatot, és a gazdák részvétele nélkül bonyolítják le az eseményt.

A rendszerváltozást követő időszak leginkább a szállítás és információáramlás terén hozott gyökeres változást. Ez a juhászaton belül is megmutatkozik. A 20. század folyamán, egészen a 2000-es évekig a havasi esztenán tartózkodók és a településen élők közötti információ továbbításához személyes jelenlétre vagy közvetítő személyre volt szükség, emiatt az információ célba juttatása körülményesebb volt és hosszabb ideig tartott. Az esztenák településtől és annak lakóitól való elzárt világa a mobiltelefonok megjelenésével vált elérhetővé.

Leegyszerűsödött a kommunikáció módja az ideje nagy részét faluban töltő bács és a nyári időszakban, állandó jelleggel esztenán tartózkodó fejőpásztorok között. A maroktelefon használata lehetővé tette azt, hogy a fejőpásztorok jelezhessék a bácsnak azt, hogy milyen sajtmennyiséggel rendelkeznek, s ezt követően a bács időben hazaszállíthatta a tejtermékeket az esztenáról. Az utazási és szállítási módok fejlődése gyorsabb és hatékonyabb munkát eredményez.

Napjainkban az oktatási rendszer a nyolc osztály elvégzését követeli meg, ennek ellenére Csíkmadaras jelenlegi pásztorai csupán a négy elemi osztályt vagy annál kevesebbet végeznek el. Úgy gondolják, hogy a juhász tevékenységhez nincs szükség iskolai tudásra, mindennapi feladataikat anélkül is el tudják látni. Vánca Imre a nyolcvanas években a négy elemi osztályt végezte el, fejőpásztorai, Fazakas Csaba és Fazakas Ferenc a kilencvenes évek elején ennél még kevesebbet jártak iskolába.

49 *A füröztés ősszel van, me Szent Mihályig fejlődnek a juhok, addig kellene tulajdonképpen beülődjenek. Azután még fejk még egy hetet, kettőt, s akkor azután megferesztődnek. Nem tudom, láttál-e olyan feresztőt? Olyan hat méter x egy méteres, olyan két méter mély. Az egyik felin hányják belé, s a másik felén jönnek ki. Egyik felén nincsen lépcső, s a másik felén lépcsőfokok vannak. Akkor mejen fel a lépcsőkön. A pataktól félrébb, s akkor a víz odafolyik, odavezetik a vizet. S akkor ott eszoktak lenni ünnepek a végivel.* (Vánca Imre, Csíkmadaras)